

Tartalomjegyzék:

Bevezetés

- I. A Könyvtár előzményei
- II. A Könyvtár alapítása
 - a, Az alapító
 - b, A könyvtár létrehozása
 - c, A könyvtárral kapcsolatos hivatalos megnyilatkozások
 - d, A könyvtár szervezeti szabályai
- III. A könyvtár összetétele
 - A- 1, Püspöki könyvtár
 - 2, Káptalani könyvtár
 - 3, Szemináriumi könyvtár
 - 4, Vásárlás-csere, ajándék, hagyaték, plébániai könyvtárak
 - a, Vásárlás
 - b, Ajándék
 - c, Hagyaték
 - d, Plébániai könyvtárak
 - B Az egyházmegyei könyvtár könyveinek életkora
- IV. A könyvtár eseményeinek dátumai 1944-ig.
- V. A könyvtár élete a felszabadulás után
 - a, Felfedezések
 - b, Plébániai könyvtárak feldolgozása
 - c, Csereakciók
 - d, Katolikus Központi Könyvtárak Képvisellete
 - e, A könyvtár mai állapota, a könyvtárban folyó munkák
 - 1, Helyismereti gyűjtemény
 - 2, „Élő könyvtár”
 - 3, Folyóíratár rendezése

Befejezés

Irodalom

Bevezetés

A Váci Egyházmegyei Könyvtár, legalább is a mai formájában, százéves jubileumához közeledik (1875-1975). Ez a közelgő évforduló adta az indítást, hogy legalább is vázlatosan összeállítsuk a könyvtár történetét.

A könyvtár történetéről eddig nem jelent meg összefoglaló, minden részletre kiterjedő munka. Az igaz, hogy az Egyházmegyéről vagy Vác városáról szóló akár történeti, akár művészeti feldolgozások mindig említést tesznek a könyvtárról. Ezek azonban legtöbbször megelégszenek a könyvtár történetének néhány sorra kiterjedő összefoglalásának vázlatos ismertetésével. A könyvtár „előzményei”-ről, fejlődéséről, a könyvtár értékeiről nem igen beszélnek; az egészet elintézik pár mondattal.¹

¹ Chobot Ferenc: A Váci Egyházmegye Történeti névtára I.k. 102. l.; Karcsú Antal Arzén: Vác város története. V. k. 89-93 l.; Magyar Minerva II. évfolyam. 501.l. ; Váci Egyházmegyei Almanach 47-48. l.; Dercsényi Dezső-Granasztói Pál: Vác. 206.l.

Kivételként említhetnénk meg Holl Béla 1965-ben megjelent tanulmányát. A szerző – saját kutatásai alapján – sok értékes és érdekes adatot sorakoztat fel művében a Váci Egyházmegyei Könyvtárról is.² Dolgozatunk megírásához felhasználtuk az általunk felkutatott nyomdai irodalmat.

A könyvtár állományát is alaposan átvizsgáltuk, hogy a könyvek eredetét megállapíthassuk. A címlapon vagy a kötéstábla belső lapján, sokszor már nehezen olvasható, eléggé elmosódott kézzel írt bejegyzések nagyon sok mindent elárulnak. A „felírások”, pecsétek is előfordulnak olykor-olykor, nem csak a könyv eredeti vagy későbbi tulajdonosait ismertetik meg velünk, hanem szinte végig követhető a könyv vándorútja: honnan és hogyan került a könyv mostani állomáshelyére. Akad könyv a könyvtárban, amelyiknek a bejegyzések alapján meg lehetne írni a „családfáját”. A XIX. századtól kezdve exlibrisek is előfordulnak már. Így például Lafftsák Mátyás kanonok könyveiben a váci Gottlieb nyomdában készült exlibrise.³ Ezek a vizsgálatok derítettek világosságot a könyvtár állományának rétegződésére.

A legtöbb segítséget a Püspöki Levéltár a könyvtárra vonatkozó csomójában (Bibliotheca), és az úgynevezett „privata”-kban (az egyes személyekre vonatkozó okiratok) találtunk.

I. A könyvtár „előzményei”

A már lassan százéves múltra visszatekintő könyvtár nem első könyvtár: a Püspöki, a Káptalani, és a Papnevelőintézeti könyvtára egyesítéséből jött létre 1875. Addig ezek a könyvtárak külön-külön vonalon futnak. Kezdő időpontjaik is különbözők. A középkorra vonatkozólag csak egy-egy megmaradt oklevélben találunk utalásokat. Ezek száma elenyészően kicsiny. Amit majd teszünk, tulajdonképpen csak adatfelsorolás lesz. Ahogy közeledünk az alapításhoz, erősen gyarapodnak az írásbeli feljegyzések. (katalógusok, püspöki egyházlátogatások jegyzőkönyvei... stb.)⁴

Amikor a könyvtár összetételét bemutatjuk, ezzel a most még csak érintett problémával részletesebben foglalkozunk. Külön kiemeljük majd azokat a személyeket, akiknek az egyes könyvtárak gyarapításában jelentős szerepük volt.

A három könyvtár fejlődésének pontos meghatározása lehetetlennek látszó feladat. Sok gátló tényező közbeszólt.

Az I. István király által alapított egyházmegye sok megpróbáltatáson ment keresztül. Az egyházmegye hazánk középső részén fekszik. A Cserhát és Mátra hegység tövében fekvő részeket kivéve teljesen sík terület. A háborúk (tatárjárás, török hódoltság) óriási kultúrértékeket pusztítottak el. A hódítók útja ezen a területen vezetett keresztül. Nem csupán épületeket égettek föl és romboltak le, a könyvek is a pusztítás maradványává váltak.

Ez az oka annak, hogy a mostani Könyvtár nem rendelkezik középkori kódexekkel, még az ősnymtatványainak a száma is igen kevés.

A középkori püspöki és káptalani könyvtárról csak szűkszavú, töredékes utalások találhatók oklevélben. Oklevelek tanúsítják, hogy az I. Géza király által épített váci püspöki monostornak irattára és könyvtára volt.⁵

Vácott is megalakult a káptalannal kapcsolatban az iskola, valószínűleg még a XI. században.⁶ Az iskola az egész írásbeliség őre scholasticus. A veszprémi püspöki oklevélgyűjteményben 1225-ből történik említés „scholastico Vaciensi”.⁷

„A székesegyház iskolája nem a mai értelemben vett papnevelő volt, hanem a kor műveltsége továbbításának helye. Ehhez a műveltséghez, litteraturához hozzátartozott – világi

² Holl Béla: Könyvkultúra és régi könyvtárak története a mai Pest Megye területén. Bp. 1965.

³ Holl. Béla: i.m. 12.1.

⁴ v.ö. Püspöki Levéltár: Liber Visitationum Canoniarum. II.-VIII.

⁵ Chobot Ferenc: i.m. II. 515.1.

⁶ Félegyházy József: A váci püspökség a tatárjáráskor 134. l.

⁷ Félegyházy József i.m. 134.1.

értelmiségünknel is – amely „in schola et choro” művelődött – a liturgikus műveltség.”⁸ Mezey László véleménye szerint a Pray kódex mintapéldányát is egy váci székesegyházi sacramentariumban kell látni, melyből a Gömör megyei Jánosiban monasztikus használatra, a szükséges módosításokkal másolták a Halotti beszédet tartalmazó mai kódexet.⁹

1241-ben, fekete vasárnapon a tatárok a „város egészen elfoglalták és legyőzték. Az egyház kincseit birtokukba vették, a kanonokokat és más személyeket... Kiket nem akartak kardélre hányni, mindenestül tűzhalállal végezték ki.”¹⁰A tatárjárás feldúlta a székesegyházat irattárával és könyveivel együtt.

Egy újabb nyom a könyvekre vonatkozóan 1406-ból való. A püspöki káptalan 1406. július 20-án kelt levelében elismerte, hogy minazok az oklevelek, könyvek és egyéb javak, amelyek a török támadás veszélye elől a biztonságosabb fekvésű Esztergomba vitettek és ott őriztettek, János esztergomi érsek és az esztergomi káptalan által hiánytalanul két ládában visszaadattak.¹¹

A Veszprémi Káptalannak fennmaradt könyvtárjegyzékéből megtudjuk, hogy az V. Kelemen pápa által összefoglaltatott dekretum gyűjtemény másolatát a váci egyháznak ajándékozták: „... a Clementinát nem találtuk, s azt mondják hogy bíbornok úr idejében adták a váci egyháznak.”¹²

1423-ban Vácott könyvmásoló műhely dolgozott. Ez csak a káptalani iskolával működhetett együtt. Itt írta és illuminálta az ötvös céh szerkönyvét János mester. („Scripsi iohannes in Wacia 1423) A szép kódexet az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik.¹³

Báthori Miklós (1474-1507) 32 éves püspöksége alatt Vác városában virágkorát élte a könyvkultúra. Kor más humanista főpapjainak szokása szerint, tudós férfiakat gyűjtött maga köré. Nemcsak társalkodott velük, hanem rajtuk keresztül is terjesztette a tudományokat. Az ő buzdítására írta Galeotti Martius: De dictis et factis Mathiae Regis című művét. Ebben a szerző többször magasztalja Báthori Miklós tudományosságát.¹⁴

Udvarában másolókat tartott, akik amúgy is gazdag könyvtárát gyarapították. Szép, Itáliából magával hozott könyveinek, levéltárának őrzését a kitűnő humanista Francisco Brandinire bízta.¹⁵

Könyvtárából egyetlen kódex sem maradt meg. A Báthori címerrel ékesített kódex őrzi az egykori gazdag gyűjtemény emlékét az Országos Széchényi Könyvtárban.¹⁶

Ebből az időkből valók az Egyházmegyei Könyvtár legrégebbi nyomtatott könyvpéldányai. Például: Aquinói Szent Tamás Catena aurea című műve kézírásos festéssel. E könyv a magyar reneszánsz könyvdíszítés egyik leggyönyörűbb példánya ma is.¹⁷

A mohácsi vész után a világhatalomra vágyó mohamedán török birodalom éppen a Duna – Tisza közén, ami nagyrészt a Váci Egyházmegyéhez tartozik, végezte hódításait. A falvak, városok egymásután minden értékükkel elpusztultak. Hogy ilyenek is voltak, az utókor templomromokból, dűlőnevekből ismerheti csak meg.¹⁸

⁸ Váci Egyházmegyei Almanach. 26.l.

⁹ Mezey László véleménye az Egyházmegyei Almanachban. 27.l.

¹⁰ Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis IV./I.220-26.l. vö. Chobot Ferenc: i.m. II.472.l.

¹¹ Iványi Béla: Könyvek, könyvnyomdák, könyvtárak Magyarországon. 1331-1660. M. Könyvszemle 1929. 41.l. vö. Holl Béla: i.m. 5.l.

¹² Mezey László: Forrásszemelvények a kéziratosság korának könyvtörténetéhez. Bp. 1957.167 sk. L. vö. Holl Béla.: i.m. 5.l.

¹³ Duray Kálmán: A váci céhek. 14.l.

¹⁴ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k.144.l.

¹⁵ Chobot Ferenc: i.m. II.k. 515.l. Hoffman Edit: Régi magyar bibliofilek 109-110.l. vö. Holl Béla: i.m. 5.l.

¹⁶ Váci Egyházmegyei Almanach 137.l.

¹⁷ Bíró Bertalan könyvtáros az Országos könyvtári Központnak küldött jelentéséből. PL. Bibliotheca . 200/1947.

¹⁸ Váci Egyházmegyei Almanach 146.l.

Közvetlenül a hitújítás előtt került a püspökség vagy a káptalan könyvtárába Mórus Tamás: Utópia című munkájának editus princeps példánya, amelynek ékessége Hans Holbein világhírű fametszetei.¹⁹

Brodarics István püspök halála után (1539) szétszóródott a Káptalan. Valószínűleg 1541 tavaszán távozott el Vácról a kanonokok testülete. Magukkal vitték Nógrád várába a püspökség és a székesegyház kincseit, a hiteshelyi iratokkal együtt. 1544-ben Vác a török kezére került.²⁰ Még abban az évben Mehemet pasa Nógrád várát is elfoglalta. Állítólag Nógrád várának átadása előtt a kanonokok mindent, amit magukkal vittek, elástak.²¹

A török hódoltság után az egyházmegyét és Vác városát újjáépítő püspököknek gondjuk volt a könyvtárak megszervezésére is.²²

Csak neveket említünk itt, akik a szokásosnál többet tettek.

Elsőnek Dvornikovich Mihály (1689-1705) püspököt említhetjük. Deseritius szavai szerint: „Totam Dioecensim quasi Phoenicem e cineribus, in vitam revocavit.”²³

1700 elején kísérletet tett a másfél évszázaddal korábban széthullott káptalan visszaállítására. I. Lipót 1700. július 25-ről kelt oklevéllel a Káptalant hiteshellyé tette, és pecsétet adományozott neki.²⁴

Dvornikovich püspök a papságot buzdította, hogy a szentbeszédekben a Szentírás mellett Pázmány legyen a leggyakrabban használt forrásunk. Alig volt plébános vagy licentiatus, akinek könyvei között meg ne lett volna Pázmány valamelyik műve.²⁵ (1970 – ben az Egyházmegyei Hatóság rendeletére a plébániák összeírták a plébániákon található régebbi könyveket. Majdnem mindenütt megtalálhatjuk Pázmány Péter valamelyik művét)

A két Althann: Althann Mihály Frigyes (1718-1734) és Althann Mihály Károly (1734-1756) vetik meg az Egyházmegyei Könyvtár alapjait, és talán ők az elsők, akik kísérletet tesznek a Corvinák visszaszerzésére.²⁶ Összevásárolták a külföldre került Magyarországról való könyveket. Vácra hozatták könyvtárukba.²⁷

Althann Mihály Frigyes 1732-ben papnevelőt építtetett, a papnevelő könyvtára innen veszi kezdetét.²⁸

Az újkor legnagyobb püspöke Migazzi Kristóf volt a Váci Egyházmegyében (1756-1757 és 1762-1786). „Migazzi Kristóf tudós főpap, jeles műgyűjtő és általában a tudományok nagy pártfogója volt”²⁹ Csak ilyen vonatkozású tetteit rendelkezéseit ismertetjük:

A régi papnevelőt szűknek találta, ezért újat építtetett helyette. „E papnövelde könyvtárát több költséges és kitűnő könyvekkel gazdagította”.³⁰

A papságot állandó továbbképzésekre buzdította. Az ő korából már maradtak fel a plébánia könyvtár-jegyzékek az egykorú egyházlátogatási jegyzőkönyvekben. „Az előző kor könyvtárával szemben ezek a könyvekben szélesebb körű szellemi érdeklődést jelentenek, ami bizonyára a püspök serkentésével magyarázható.”³¹

Elrendelte, hogy a végrendelet nélkül elhunyt kanonokok könyvei a Káptalan könyvtárába soroltassanak be.³²

¹⁹ Bíró Bertalan könyvtáros, az Országos Könyvtári Központnak küldött jelentéséből. PL: 200/1947.

²⁰ Szarka Gyula: Vác katolikus intézményei és épületei a török hódítás korában 14. l.

²¹ Chobot Ferenc: i.m. I.k. 57. l.

²² Váci Egyházmegyei Almanach 175. l.

²³ Tragor Ignác: Dvornikovich Mihály váci püspöksége. 34. l.

²⁴ Váci Egyházmegyei Almanach 175. l.

²⁵ Lancz Kálmán: Dvornikovich Mihály váci püspöksége 34. l.

²⁶ Nagy J. Győző-Klekner Tibor: A két Althann váci püspöksége 73. l.

²⁷ PL. Bibliotheca 200/1947.

²⁸ Chobot Ferenc: i.m. II.k. 619. l.

²⁹ Váci Egyházmegyei Almanach 185. l.

³⁰ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 224. l.

³¹ Lajtós József: Gróf Migazzi Kristóf Antal váci püspöksége 46. l.

³² Kovách Paulus: Speciment monographiae Capituli Vacensis 142. l.

Nagyszerű könyvtárral és kéziratgyűjteménnyel rendelkezett. Ezeket, hogy az építkezéseket folytathassa, eladta Batthyány Ignác erdélyi püspöknek. „Csupán a magyar történelemre vonatkozó, szinte megbecsülhetetlen értékű kéziratok 120.000 ívet tesznek ki 773 kötetben.”³³

Ez a gyűjtemény alapja a híres Batthyány könyvtárnak Gyulafehérvárott. „Bámulatos kéziratok, szép initiálék láthatók ott. Igen gazdag gyűjteménye van itt az incunabuláknak is, és látható több vaslánczos könyv, a nagy fóliánsokról erős vaslánczok lógnak le, melyekkel egykor ezen egész falvakat érő szellemi kincsek az állványokhoz voltak láncolva, hogy elidegeníteni ne lehessen.”³⁴

A könyvtáralapító Peitler Antal József előtti püspökről kell még megemlékeznünk. Roskoványi Ágoston (1851-1859) között állt az egyházmegye élén. Munkálkodása közben gyűjtötte a könyveket, és írta világhírré emelkedett könyveit. „Irodalmi művei egész könyvtárat tesznek ki. A 69 vaskos kötet először tájékoztató előszóban megvilágítja a mű tárgyát, azután bámulatos ismerettel idézi az arra vonatkozó okiratokat, emlékeket, irodalmat.”³⁵

Magánkönyvtára 30-40.000 kötetből állt, ez lett az alapja az általa alapított Nyitrai Egyházmegyei Könyvtár.³⁶

II. A könyvtár alapítása

A Váci Egyházmegyei Könyvtár mai formájában való alapítása Peitler Antal József püspök nevéhez fűződik.

a, Az alapító

Peitler Antal József püspök 1859-1885 között állt az egyházmegye élén. „Beiktatása hazafias ünneppé nőtt a politikai kibontakozás hajnalát sejtő közvélemény előtt”³⁷ Sokat fáradozott az egyházmegyéért. A közoktatás fejlesztésére számos korszerű újítást vezetett be. Az iskolaügyért óriási áldozatokat hozott. A váci kegyesrendi algimnáziumban lehetővé tette az V. és VI. osztály felállítását, Népiskolákra jelentékeny összeget adott.

„Az orgoványi pusztán a tanító állomását, ki azelőtt amint szerét tehetette, a nyomor elől más jövedelmesebb állomásra menekült, rendszeresíté... A csécsei iskolára 500, a horpácsira 400, a Tápiószőlőre 200, a nagy-kátaira 500, a szenteire 300, a sződire 500, az apostagira 1200 Ft-ot adott; az ecsethi és berki tanítói állomásokat áldozatkészsége megmenté a végenyészettől. Püspökhatvanban új tanítói állomást alapított, a tótygyörki tanítói állomás egészen a gombai nagy részben neki köszönheti fönnállását.”³⁸

Azzal, hogy az írókat műveik kiadásában segítette, az irodalom előmozdításán is fáradozott.³⁹

„A magyar tudományos Akadémia tőkájének gyarapítására 2000 Ft-ot adott.”⁴⁰

Az Egyházmegyei Könyvtár megépítésével és létrehozásával örökre beírta nevét a Váci Egyházmegye történetébe. Sokat tett, de nem várt ezért elismerést. „Tudva van hogy a kegyes lelkű püspök, környezetének tiltva volt, humanitárius és kulturális célra adott áldozatátit közzétenni és főképp ezen körülményeknek tulajdonítani, hogy nemes tettei nagyrészt ismeretlenek maradtak.”⁴¹

Püspöki székhelyének huszonötödik évfordulóján, 1884. június 19-én, az egyházmegyei papság hódoló felirata így foglalja össze: „Nagy napja ez ... ezen ősmagyar

³³ Chobot Ferenc: i.m. II. k. 634.l.

³⁴ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 229.l.

³⁵ Váci Egyházmegyei Almanach 192.l.

³⁶ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 241-242.l.

³⁷ Váci Egyházmegyei Almanach 192.l.

³⁸ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 246.l.

³⁹ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 248.l.

⁴⁰ Chobot Ferenc: i.m. II.k. 658.l.

⁴¹ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 249.l. vö. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XII.k. 711.l.

egyházmegyének, mert e megye kilencszázados életében ma virradt föl csak negyedszer e nap, midőn a főpásztor püspökségének negyedszázadát ünnepelheti. A XIII. században Boleszláv, a leleszi prépostság alapítója; a nagy Mátyás király alatt hírneves főpap, Báthory Miklós, ki a tudomány és szépművészetek világszerte ismert kedvelője volt, egy század előtt pedig nagy Migazzi ünnepelte püspökségének negyedszázados jubileumát. ... Valóban is maradandó emléket hagytak a most jelzett főpapok kormányzásuk után, nem kevesebb emlék jelzi Excellenciád bölcs főpásztorkodását e negyedszázad alatt... Báthory Miklós tudománypártolásánál maradandóbb emlék lesz az egyesített s külön épületben elhelyezett könyvtár, mely az egyházmegyei múzeummal kibővítvé hirdetni fogja századokig Excellenciád tudomány és művészetpártolását.”⁴²

b, A könyvtár létrehozása

A könyvtár létrehozása régi gondolata volt Peitler Antal József püspöknek. Az évek hosszú során részint egyes püspök elődeinek ajándékozásából, de leginkább a Káptalan-beliek, s más egyházmegyei papok hagyatékából jelentékeny számú könyv gyűlt egybe. Ez a megmérhetetlen szellemi kincs azonban alkalmas helység hiányában mindaddig rendezetlenül hevert, s megközelíthetetlen volt a tudomány-szomjas közönségnek.

Ezért írta 1878. február 4-én a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumnak a következőket:

„E hiány pótlása céljából régóta szándékoztam egy könyvtárat építtetni, s jóllehet ebbéli szándékom kivitelében egyházmegyéim számtalan égető szükségletei hátráltattak, 1875-ben mégis sikerült egy a célnak teljesen megfelelő épületet felállítanom, amelyben az említett könyvek rendezés alá vétetvén, nemsokára a közönség hasznára fognak állani.”⁴³

Hogy pontosan mikor kezdett a könyvtárépítés gondolatával fogalalkozni, nem lehet megállapítani. Az Egyházmegyei Könyvtár létrehozása a „papság némely legégetőbb kérdései” közé tartozott.⁴⁴

Csávolszky József szentszéki jegyző és püspöki könyvtárnok így fejtegette az okokat, hogy miért van szükség könyvtárra:

„ Miután a semináriumi képzés még korántsem mutatkozik elégségesnek, itt tűnik fel az egyházmegyei könyvtárnak szükségessége, honnan a semináriumból kikerült tanulni vágyó ifjak a legjobb műveket minden költség nélkül megszerezhessék, tanulmányozhassák, s belőlük lelkesedést s széleskörű tudományt meríthessenek. Az idő követelménye tehát, az egyházmegyei könyvtár kellő felállítása”⁴⁵

„Ezt belátta a váci egyházmegyének minden szépért és jóért lelkesedni tudó püspöke, és nem ösztönözve senkitől, nem véve igénybe egyházmegyéje papságának áldozatkészségé, az évek nehéz körülményei dacára 40.000 Ft-ba került díszes könyvtárépületet emelt, s odaajándékozta azt egyházmegyéjének.”⁴⁶

A jelenlegi könyvtárépület 1875-ben már készen állt. Eredetileg a „levéltárban meglévő rajz szerint háromkupolás épülettömböt tervezett az egyházmegyei könyvtár számára, amely anyagiak híján nem került megvalósítására.”⁴⁷

A könyvtár műemlék jellegű épület. Dercsényi Dezső így írja le az épületet: „ Az emeletes romantikus sarokház 1878-ban épült püspöki könyvtár céljaira. Kilenctengelyes homlokzatát kétrészes övpárkány zárja le. A függőleges tagolást korinthusi falpillérek alkotják. Konzolos egyenes szemöldökpárkányú ablakok. A Mártírok úti oldalhomlokzaton hasonló kiképzéssel négy ablaktengely.”⁴⁸

⁴² Chobot Ferenc: i.m. II.k. 660.l.

⁴³ PL. Bibliotheca 289/1878

⁴⁴ Kovách Pál: A katolikus papság némely legégetőbb kérdéseiről. 125-131.l.

⁴⁵ Kovách Pál. i.m. 126.l.

⁴⁶ Kovách Pál: i.m. 127.l.

⁴⁷ Váci Egyházmegyei Almanach 47.l.

⁴⁸ Dercsényi Dezső-Granasztói Pál: Vác, 206.l.

1875. január 5-én „tanácskozmány” történt Peitler Antal József váci megyéspüspök elnöklete alatt, a Káptalan jelenlétében a „Váczon föllállítandó könyvtár ügyében”. A következő határozatokat hozták:

1. A püspök bejelentette: a könyvtár épülete elkészült. Alapítványt létesít, hogy „mind a könyvtárépület fenntartására, mind a könyvtárosok fizetésére, mind a szükséges könyvek és lapok beszerzésére költség jusson.” A káptalan a kezelésében álló könyvalapítványból fizesse ki a telek árát: 1500 Ft-ot.
2. A díszes új épületbe három könyvtár u.n. a püspök-káptalani és szemináriumi fog elhelyeztetni”. Neve egyszerűen: „Váczi Püspökegyházmegyei Könyvtár”. (Később ez az elnevezés így módosult: „ Váczi Egyházmegyei Könyvtár”)
3. A könyvtár főnökévé a tanácskozmány helyeslésével Tanács János kanonok-plénános urat nevezte ki a püspök. Feladata lesz: a könyvtár jogain örködni, minden tárgy: könyv és okmány „sértetlen fenntartását ellenőrizni”.
4. Könyvtárnokká Csávolszky József szentszéki aljegyzőt nevezte k. Díjazásul a püspök 400 Ft-ot ajánlott meg, ehhez a Káptalan a könyvtár-alapítvány kamataiból 100 Ft-ot.
5. A könyvtár rendezését tavasszal kezdjek meg.
6. „ Mivel a püspöki könyvtár esetenként kormányilag is felülvizsgálják, mi a teljes egybeolvasztás folytán majdnem lehetetlenné válnék, csupán a káptalani és szemináriumi könyvtárak egyesítését és együttes kezelését határozta el. Seminárium saját számára iskolai könyveket és fölös példányokat megtarthatja kézikönyvtárul. Püspöki könyvtár külön kezelendő, emeleti helységben állíttatik föl.” (Később ez az elválasztás megszűnt.)
7. Fölösszámú példányokat bocsássák áruba, vagy használja föl cserealapnak.
8. A püspök bizottságot nevezett ki az átszállítás rendezésére. Eddigi birtokosaik kellő számú szekrényről gondoskodjanak.

Bizottság tagjai: Soós József örkanonok elnök, Neszveda István Kovács Pál, Tánaács János kanonokok és Csávolszky József könyvtáros.⁴⁹

A könyvek átszállítása és a könyvtár rendezése megkezdődött. A könyvtár felszentelése ügyében kiküldött bizottság 1875. június 4-én tartott ülésén a következőket állapította meg:

1. „ Az új könyvtárépületbe átszállított püspöki könyvtár részt a bizottság megvizsgálván, a szekrényeket a még címlapozás alatt lévő könyvek befogadására elégségeseknek, elhelyezés, alak és külső csinra nézve pedig kielégítőnek, sőt díszesnek találta.”
2. A püspöki könyvek 2500 (circiter) példányához képest püspök Ő Excellenciája 10 Ft-tal járuljon hozzá a címlapok nyomtatási költségéhez.
3. A szakprotokollum elkészítéséhez szükséges : „ nyomtatott vonalozású ívek, a könyvekre ragasztható pajzsocskák és egy bélyegző pecsétnyomó beszerzése.”
4. A bizottság elrendelte a Káptalani Könyvtár átszállítását.⁵⁰

1876. március 4-én Csávolszky József a következőket jelentette: 13.000 kötet könyv rendezve, a többi még „in cumulo” (halomban) fekszik. A könyvtár a Széchényi Könyvtár által felajánlott csere és vásárlási lehetőségektől álljon el, míg a többi, a Káptalani és Szemináriumi Könyvtár rendezése a jövő évben be nem fejeződik.⁵¹ A könyvtár rendező munkája egész évben tartott.⁵²

⁴⁹ PL. Bibliotheca . 559/1875

⁵⁰ PL. Bibliotheca 559/1875

⁵¹ PL. Bibliotheca 584/1876

⁵² PL. Bibliotheca 1393/1876

A könyvtár épületéhez közel fekvő „Marosi” házban 1876. szeptemberében tűz pusztított. A Káptalan azt kéri, hogy az épület „conductore fulminis” (villámhárítóval) az ablakokat „tabulis ferreis” (vastáblákkal) lássák el. A püspök 1876. október 23-án elrendelte ezen felszerelések elkészítését.⁵³

1877. január 16-án a Vallási és közoktatási miniszter a következő leiratot küldte Peitler Antal József püspöknek: Fraknói Vilmos a Nemzeti Múzeum könyvtárnoka, az általa szerkesztett „ Könyvszemlébe” a hazai könyvtárak történetének és állapotának megismertetését tette feladatává. Adatokat kér:

A könyvtár alapításának, gyarapításának, történelme?

A Könyvtárban található nyomtatványok, térképek, rajzok, kéziratok, okiratok hozzávetőleges száma?

A könyvtár lajstromainak, rendelkezéseinek ismertetése?

1877. február 9-én ezt írta Peitler Antal József válaszlevelében: „ A püspök – megyei könyvtár Vácson, mely a püspöki könyvtáron kívül magában foglalja az eddigi káptalani és papneveldei könyvtárakat is, habár ezután is elkülönített cím alatt, csak mintegy két év előtt vétetett újabb gyökeres rendezés alá, az általam egyenesen – e célra emelt épületben; mindazáltal tekintve azt, hogy a rendezési munkálatok igen gyorsan haladnak, befejezésökhöz, teljes reményem van, hogy az erre vonatkozó adatok pontosan összeállítva ... a nemzeti múzeum igazgatóságának nem sok idő múlva be fognak küldeni.”⁵⁴

A rendezési munka 1877 őszén befejeződött. 1877. október 1-én Soós József apátkanonok és püspöki helynök elnöklete alatt a Könyvtár felállítására kiküldött bizottság ülést tartott.

A könyvtár főnöke előadta:

„A Könyvtár földszinti helysége a „, theológia, polgári jog, politikai és orvostudományi szakok felállításával teljesen betelt.”

Az emeleti nagy terem a püspökség könyveire van szánva. Szükség van más termekre. A nagy teremmel összeköttetésben lévő három szobát fogják alkalmazni a könyvek elhelyezésére.

A harmadikba a Gasparik-féle díszes szekrények kerülnek.”⁵⁵

c, A könyvtárral kapcsolatos hivatalos megnyilatkozások.

A könyvtár állományának elrendezése után sor kerülhetett a könyvtárral kapcsolatos hivatalos megnyilatkozásokra.

1. Ajándékozási levél („Donationis levél”)

1878. január 6-án adta ki Peitler Antal József váci megyéspüspök a „püspök-egyházmegyei Könyvtárra” vonatkozó ajándékozási levelét. A Könyvtárat nem a maga számára készítette. Mint megannyi intézkedésben, most is a közérdek vezette. „ Örökös joggal a váczi püspökmegyének ajándékozzuk.”⁵⁶

Az ajándékozási levélben benne van a könyvtárat alapító püspök szíve-leleke. Szándékei tükröződnek a sorok között. Milyen céllal, feladattal hozta létre a Könyvtárat.

„ Úgy vélekedtünk, hogy ... áldásos leend a fensőbb és emelkedettebb szellemű Egyházi Múzsáknak is székesvárosunkban egy díszes hajlékot állítani és a tudásszomjnak eloltására itt helyben egy bővizű forrást és szökőkutat nyitni, hová a helybeli, valamint a vidéki dolgozó papság vetélkedő ihlettel járulhasson, utóbb pedig az itt merítendő, az örök élet irányaira kalauzoló tanokat, és ismereteket otthon híveivel is közölhesse.”

⁵³ PL. Bibliotheca 2515/1876

⁵⁴ PL. Bibliotheca 380/1877

⁵⁵ PL. Bibliotheca 167/1878

⁵⁶ Karcusú Antal Arzén: i.m. V.k. 95.1.

„Hivatva lesz e könyvtár a hittudományokon kívül a profán irodalom jelesebb termékeit is összegyűjteni, melyeket az egyesek megszerezni nem képesek.”

„A váczegyházmegyei papság irodalmi munkálkodásainak gyümölcseit nyomtatásokban és kéziratokban összeszeresse, az elődök emlékét az utódok előtt fenntartsa.”

Saját költségén azért emelte az épületet, hogy „ a célnak megfelelő könyvtári és olvasótermekkel és más helyiségekkel ellátva az ideszánt szellemi műtárgyakat befogadhassa.”

„A püspöki, mint káptalani és papnöveldei könyvtár részek fölötti hitbizományi jog az illető átengedőnél megmarad, ennek fenntartására minden felvett címlap legszélső délkeleti mezején az illető átengedő kezdőbetűje feljegyeztetik, azonban mindennek dacára az összes könyvek... a fentebb jelzett közhasználatul örök időre adatnak át.”

„Jövőre ezen könyvtár növelését képezni fogják, részint a mi utódaink által hagyandó kötetek, (a jó példa kezdetét tevők, a mi részünkről följajánlunk 3400-nál több kötetet.) részint az elhunyt kanonokok könyvbirtokai és egyesek ajándékai úgyszintén a Parochiai könyvek kettős példányai végre idők folyamán megszerzendő művek.”

„... a kitűzött és esedékes szükségek fődözésére, ezen inztézet gyarapítása tekintetéből, kijelöljük az egyházmegyei általános alapot gondot fordítván arra, nehogy valaha e czimen tulterheltessék.”

„ Minhogya Kőnyvtár lajstromozása valóban bevégezve vagyon... jelen alapítvány és adományozási iratok elejénél fogva, a könyvtárnak szánt házat, mely több mint 40.000 Ft-nyi költségen emeltetett, a 2. számban lerajzolva van megjelölve és a város főutcája felé néz, s az illető telekönyvben 2380 sz. a mi nevünkre van írva, ezennel a vácz püspöki megyének örökös joggal ajándékozzuk, és minden és minden teher nélkül átbocsátjuk, fölhíva a mi engedelmes káptalanunkat, hogy az 1868. XXII.21.§-hoz ragaszkodva az ily átruházott jog telekkönyvi bekezdését az előírt módozattal, a tőlünk kieszközölt díjelengedés mellett, azonnal amint lehet, végrehajtani igyekezzék.”⁵⁷

2. A Váczi Káptalan engedményezési („Cessionális”) levele

„ Mi, Váczi Székesegyházi Káptalan adjuk tudtára mindazoknak, kiket ez ügy illet, vagy jövőre illehet... Mi azon könyvtárt, melyet kanonok elődeinktől hitbizományként átvettünk, a mélyen tisztelt Főpásztorunk által egyesített Vác-Püspök-Egyházmegyei-könyvvállományhoz csatolni magunkat elhatározzuk, önként és örömmel megengedve, hogy a káptalani könyvtár tudományos használatát ezentúl az időszerinti Váczi Püspökök, és káptalanbeliek, és egyházmegyei áldozárok élvezhetessék, azonban fenntartjuk magunk és hivatalutódaink részére azon jogot, mely szerént az ezen káptalani könyvtárra vonatkozó keresetett jogunkat idővel is ha netán jelen társulati szerződés ... valamiképp felbontatnék vagy fenyegettetnék minden törvényes eszközzel érvényesíthessük és az érintett könyvtárt előre nem látható fontos okból visszafogadhassuk.”

„Kelt Vácson, január 13-án, 1878. A káptalan nevében Ellenbacher István nagyprépost és kanonok.”⁵⁸

3. A könyvtár létesítéséről jelentés a Vallás – és Közokt. Minist.-nak.

1878. február 4-én jelentette Peitler Antal József a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak, hogy Vácott könyvtárat állított fel.⁵⁹

A felterjesztésre Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1878.február 16-án 3442 szám alatt a következő választ küldte:

„Midőn Nagyméltóságod által s, „püspök-egyházmegyei” cím alatt a vácz püspök-egyházmegyének ajándékképpen átengedett könyvtári épület iránt f. évi február hó 5-éről

⁵⁷ PL. Bibliotheca 167/1878. vö. Chobot Ferenc: i.m. I.k. 102-103.l.

⁵⁸ PL. Bibliotheca 167/1878 II.

⁵⁹ PL. Bibliotheca. 289/1878.

szem, van szerencsés egyszemmind Nagyméltóságodnak ezen tudomány a közművelődés előmozdítása tekintetéből tett nemes áldozat készségéért őszinte elismerésemet nyilvánítani.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapest, 1878 évi február hó 16-án.

Trefort⁶⁰

4. A Káptalan levelei a telekkönyvi átíratásáról.

1878. április 1-én ezt írják:

„... intézkedtünk, hogy az egyházmegyei könyvtárt terhelő szorgalom a legközelebb megtörténendő telekkönyvi átíratás alkalmával nevezett épületről töröltessék.

A hálátlanság vádját vonnók magukkal, ha ez alkalommal is nem fejezendők ki... páratlan bőkezűségéért a tudomány fölmentje iránt, ki erejét meghaladó áldozatkészségével példát mutatott az utókornak, miként kelljen az emberi ész vívmányait tiszteletben tartani, s azokat meg az elpusztulás veszélye ellen megóvni.”⁶¹

1878. május 17-én jelenti az átírást:

„Pestvidéki kir. Törvényszéktől két rendbéli végzést kaptunk, melynek elseje az Egyházmegyei könyvtár számára épült háznak a „Váczi Püspöki Egyházmegye” javára teendő bekebelezését elrendeli, a másik pedig Lempenger Jánosné haszonélvezeti jogának azon házról kiörlése iránt intézkedik.”⁶²

d, A Könyvtár szervezeti szabályai.

1879. június 23-án ülést tartott a Váczi Püspök- Egyházmegyei Könyvtár felállítására kiküldött bizottság. A következőket állapította meg:

1. „A váczi püspök egyházmegyei könyvtár rendezése annyira már megtörtént, hogy annak használata a közönség előtt megnyitható, miért is szükségesnek látja a könyvtár gyarapítására, vezetésére és használatára vonatkozó ügyszabály megállapítását miben az elnökkel egyetértvén a bizottság az ügyszabályzatot megállapította, s azt a főtiszt, székesegyházi káptalannak mint alattas félnek tett bemutatása után e jegyzőkönyv kísérete mellett megerősítés végett megyéspüspök Ő Excellentiájához felterjeszteni határozta.”
2. „A könyvtár megnyitása szükségessé tevén egy részről az olvasóterem bebútorozását, más részről a szakkatalógusok teljes elkészítését.”
3. „Mínt hogy a könyvtárban a másod- és többed példányok nagy számmal találtak s azok eladása rögtön nem remélhető s azoknak olcsó áron elvesztegetése nem is volna előnyös a könyvtárra, elhelyezésük azonban már csak azért is szükséges, hogy a földön heverve az elromlás veszélyének kitéve ne legyenek, a bizottság szükségesnek látta a könyvtárépületben még üresen álló két teremben egyszerű és olcsó könyvállványokat emelni e célra.”

E jegyzőkönyv kíséretében felterjesztett ügyviteli szabályzat a következőket tartalmazza:

I.Par. : - A könyvtárfőnök az intézet közvetlen elöljárója. Ő vezeti a könyvtár anyagi ügyeit, felügyel a Könyvtár épületére, különösen a könyvállományra. Az ellenőrzés is az ő feladata.

II.Par.: - A könyvtárfőnök utalványozza a könyvtárnok ellenjegyzése mellett a számlákat.

III.Par.: - A könyvbeszerzés módozatai: Hagyatékból, ajándékozás és vásárlás.

⁶⁰ PL. Bibliotheca. 494/1878

⁶¹ PL. Bibliotheca 189/1878

⁶² PL. Bibliotheca 1588/1878

IV.Par.: - A könyvtár új könyveiről körlevélben értesítik az egyházmegye papságát.

V. Par.: - A gyarapodás leltározása. Kölcsönjegyzék készítése.

VI. Par.: - Minden vácsi egyházmegyei pap kölcsönözhet ki könyvet.

VII. Par.: - Több könyv is kölcsönözhető egyszerre.

VIII. Par.: - A kölcsönzés időtartama két hónap. Három hónap eltelte után a kölcsönző minden kötet után egy-egy hónapra büntetésül egy forintot köteles fizetni a könyvtárnak.

IX. Par.: - Ha a kölcsönzött könyv megsérül, vagy elvesz, egyszerűen a mű ára fizetendő a kártevő által.

X. Par.: - „Nem vácsi egyházmegyei pap, vagy bármely világi egyén csak a könyv értékének előleges letétele mellett kölcsönözhet ki műveket.”

XI. Par.: Ritka példányok ki nem kölcsönözhetők.

XII. Par.: - A könyvtár helységében a délelőtti órákban ünnep és vasárnapot kivéve bárki használhatja a könyvtárat.

A jegyzőkönyv és ügyviteli szabályzatot a püspök 1879. szeptember –án helyben hagyta.⁶³

III. A könyvtár összetétele

A könyvtár állománya nem homogén. Gyűjtőköre az elinduláskor egyáltalán nem szorítkozott kizárólagosan a teológiai irodalomra, bár egyházi könyvtár. „Hivatva lesz a könyvtár a hittudományokon kívül a profán irodalom jelesebb termékeit is összegyűjteni.”⁶⁴ A könyvtár földszinti helységében a polgári jog politikai és orvostudományi szakik” is felállítottak.⁶⁵

A könyvtár különböző korok és különféle emberek (gyűjtők és ajándékozók) sajátosságait hordozza magán. Ez megnyilatkozik : az állomány tartalmi összetételében és kötésének különbözőségében is.

Két kérdésre szeretnénk válaszolni:

A., Honnan kerültek a könyvtárba a könyvek? (Rétegződés)

B., Milyen korúak a könyvek?

A., Az Egyházmegyei Könyvek három könyvtár : püspök, káptalani szemináriumi könyvtár egyesítéséből jött létre. Eredetileg a Püspöki Könyvtár elkülönítve szerepelt a az épület emeleti részében. A későbbi időkben az elválasztás majdnem teljesen megszűnt az egyes könyvtárak összeolvadtak.

1. Püspöki Könyvtár: („Eppatus” bejegyzés egyes könyvekben)

E gyűjtemény első könyvei Dvornikovich Mihálynak a török utáni idők első Vácott lakó püspök hagyatékából valók, „1704-ben a Rákóczi – felkelés kitörésekor a császárhű püspöknek menekülnie kellett városából előbbi helyére, Győrbe. Onnan érdeklődött aggódva Vácott maradt iratai és könyvei („a ki sok volt”) felől és azt a választ kapta, hogy azok jó helyen vannak. Ezekből a metszésükön jellegzetesen megjelölt igen egyszerű, rendszerint elpusztult kódexek kártyalapjaiba kötött könyvekből néhány ma is megvan. Tartalmuk szerint valamennyi jogi kézikönyv.”⁶⁶

Akad egy-két példány Kollonics Zsigmond püspök (1708-1716) könyveiből is. Althann Mihály Frigyes bíboros (1718-1734) könyvtárából mintegy félszáz darab maradt meg „elegáns vörös bőrbe kötve, olasz ízléssel gazdagon aranyozva és a bíboros címerével

⁶³ PL. Bibliotheca. 2580.1879.

⁶⁴ PL. Bibliotheca 167/1878 I.

⁶⁵ PL. Bibliotheca 167/1878

⁶⁶ Holl Béla.: i.m. 11.l.

díszítve.⁶⁷ Kámánházy László püspök (1808-1817) emlékét őrzi az ún. Kármánházy – féle egyházmegyei térkép. Karacs Ferenc híres térképmetszővel készítette el.⁶⁸ Roskoványi Ágoston püspök (1854-1859) művei többszörös példányszámban maradtak a könyvtárra.⁶⁹

A Püspöki Könyvtárból származó könyvek száma körülbelül 2500 példány.⁷⁰ Csak sokról nem lehet kimutatni, melyik püspök hagyta a könyvtárra. A könyvekben nincs sokszor bejegyzés, ilyen jellegű katalógusok sem maradtak meg. Ehhez a 2500 példányhoz jött még az alapító püspök által felajánlott 340-nál több kötet.⁷¹

2. Káptalani könyvtár:

A Káptalan a könyvtárát, amelyet kanonokok elődeitől átvett hitbizományának tekintette.⁷² Migazzi Kristóf püspök rendelkezése értelmében, a végrendelet nélkül elhalt kanonokok könyvei a Káptalan könyvtárába kerültek.⁷³ A végrendelező kanonokok könyveik arányos részét (*proportionatum legatum*) hagyják a könyvtára.⁷⁴

A Káptalani könyvtárba, majd az egyesítés után az Egyházmegyei Könyvtárba a következő kanonokokból került jelentős mennyiségű könyvgyűjtemény. (Felsorolás időrendi.)

Lafftsák Mátyás (+1805)

„ A főúri barokk könyvgyűjtés szenvedélyével a II. József által feloszlatott szerzetesek könyvtáraiból árveréseken állította össze könyvtárát. A pesti pálosok, pannonhalmi bencések, különféle jezsuiták, osztrák cisztercita és karthauzi kolostorok könyveiben találjuk meg Lafftsák kanonoknak a váci Gottlieb nyomdában készült exlibrisét.”⁷⁵

Szerdahelyi György Alajos (1740-1808)

A jezsuita rend feloszlatása után az esztergomi egyházmegye papjai közé lépve a Nagyszombati egyetemen a szónoklattan és esztétika tanára lett. 1891-ben Váci-kanonok, Később a pesti egyetem filozófiai fakultásának igazgatója. Nyomtatásban megjelent számos alkalmi beszéde és költeménye.⁷⁶ Érdekes aprónyomtatvány gyűjteményt hagyott örökül a káptalan könyvtárának.⁷⁷

Medgyessy János (1795-1849)

1821-ben lett a szemináriumi tanulmányi felügyelő. 1830-ban püspöki titkár és könyvtáros. Majd később kanonok és irodaigazgató. Munkája (névtelenül jelent meg): *Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecensis Vaciensis pro anno 1835.* 72 lapon leírja a püspökség és a káptalan város történetét.⁷⁸ Ő ismertette Vác városát Örkény Ferenc: *Pest-Pilis- Solt vármegye* című munkájában. Könyvei mind egyforma barna félbőr kötésben J.H. monogrammal ellátva találhatók az egyházmegyei Könyvtárban (emeleti részen). Ezek a könyvek a reformkori irodalomnak, beleértve a politikait is, az értékesebb részét képviselik.⁷⁹

Gasparik Kázmér (1784-1863):

⁶⁷ Holl Béla.: i.m. 71.

⁶⁸ Váci Egyházmegyei Almanach 189.1.

⁶⁹ Váci Egyházmegyei Almanach 192.1.

⁷⁰ PL. Bibliotheca 559/1875.

⁷¹ PL. Bibliotheca 177/1878.I.

⁷² PL. Bibliotheca 187/1878. II.

⁷³ Kovách Paulus: *Speciment monographiae Capituli Vaciensis* 142.1.

⁷⁴ Kovách Paulus: i.m. 143.1.

⁷⁵ Holl. Béla.: i.m. 11-122.1.

⁷⁶ Chobot Ferenc.. i.m. II.k. 928-929.1.

⁷⁷ vö. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái* XIII. 805.1., Holl Béla.: i.m. 12.1.

⁷⁸ Chobot Ferenc: i.m. II.k. 840.1., Szinyei József: i.m. VIII. 96.1.

⁷⁹ Holl Béla.. i.m. 12.1.

1812-ben püspöki titkár. 1827-ben kaonok. A reformkor három országgyűlésén képviselte a káptalant (1825-27, 1832-36, 1839-40.). Igen sokat tett Vác városért. Feladatának tekintette, hogy Vác városát széppé tegye. Munkálkodása sokféle irányba kiterjedt. Utcákat rendeztetett, parkosított, a közvilágítás megvalósítását is szívügyének tekintette.⁸⁰ Művészi hajlammal is rendelkezett. Jól rajzolt és festett. Az 1835-ben kiadott Kármánházy – féle egyházmegyei térkép ő készítette. Sokat tett a tanuló ifjúságért. Diákokat tartott magánál, akiknek ellátásáról is gondoskodott. A szorgalmasan, kiválóan tanulóknak jutalomkönyveket osztogatott ki. Könyvtárának katalógusában a XIV-es sorszám alattezt találjuk: „Pro praemiis scholasticis comparati. (Iskolai jutalmazásra megszerzett könyvek.)” Számuk : 400 darab.⁸¹ Számos könyvet lehet találni az Egyházmegyei könyvtárban a könyv elejére ragasztott levélre írt bejegyzéssel. Csak egy példa: „Francisco Alvinczi hocce praemium publice datum est ex munificentia Rssimi D. Casimiri Gáspárik Cath. Eccl. Vaciensis Canonici. 1844.

Az Egyházmegyei Könyvtár irattára őrzi eredeti példányban Gasparik Kázmér könyvtárának katalógusát (Catalogus Bibliothecae Casomiri Gasparik). A katalógus XIV. osztályba sorolja a könyveket. „ Finom ízlésű kötések borították könyveit, könyvtárában a jogi és teológiai könyvek mellett a reformkori politikai irodalmát, a magyar litteratura sok emlékét, a korabeli folyóiratokat majdnem teljes számban megtaláljuk. Ugyanakkor sokoldalúan érdeklődött a reális tudományok, a természetrajzi, földrajzi. Mezőgazdasági és kertészeti könyvek iránt.”⁸² Az aprónyomtatványok egész sora maradt utána. Az aprónyomtatványokat könyv-alakú dobozokba gyűjtötte össze. Ezek között megtalálható: Petőfi Sándor Nemzeti dal-a (Pest, 1848.Ny.n. 22cm. 1.sz.l.lev.). Bolgár József, váci papnevelőintézeti tanulmányi felügyelő, a váci székesegyházban 1849. május 17-én tartott prédikációja. E beszéd miatt 1850-ben halálra ítélték, csak később kapott közkegyelmet.⁸³ „Egyházi beszédet mellyet magyarhon függetlenségének öröm ünnepe alkalmával Krisztus Urunk menybemenetele napján mondott a váci székesegyházban 1849. évi május hó 17-én.” (Vácson, Somogyi – Lukácsnál. 26 cm. 4.p.) Csak egy mondat a beszédből: „... mert ki a hitszegő Habsburg Lotharingiai házat a magyar kormányra még ezek után is visszaóhajtaná, az leghálátlanabb fia lenne a hazának, s nem lenne méltó, hogy e föld táplálja őt.”

Az egyházmegyei könyvtár egykorú bejegyzése szerint Gasparik Kázmér halála után több mint tízezer könyve került ide.

Balla József (1817-1871)

1844-ben egyházmegyei iktató és irattáros, 1853-ban püspöki titkár és szentszéki tanácsos, 1859-ben székesegyházi kanonok lett. „ Nagytudományú férfiú és nagy könyvedvelő volt, könyvtárát 14.000 Ft-ra becsülték.”⁸⁴ Az irodalmi termékeket nagyon szerette. „ Kanonoki laka minden szobájában voltak ezer és ezernyi könyvei elhelyezve.”⁸⁵ Halála után ezek nagy része a káptalan jelen könyvtárába került.

3. Szemináriumi könyvtár:

A szeminárium szinte egyidős az egyházmegyével. „ Hazánkban a kereszténység megszilárdulásával együtt keletkeztek az iskolák. A váci, régi hírneves iskolánkat – hagyomány szerint – Szent László királyunk alapította. 1225-ben a Vár-székesegyház

⁸⁰ Chobot Ferenc.: i.m. II.k. 751.l. Karcsú Antal Arzén: i.m. VI.k. 61.l. Magyar Sion 1863.393-400 l. Szinyei József: i.m. III.k. 1037.l.

⁸¹ Egyházmegyei Könyvtár irattára.

⁸² Holl Béla.: i.m. 12.l.

⁸³ Chobot Ferenc.: i.m. II.k. 706.l.

⁸⁴ Chobot Ferenc.: i.m. II.k. 685.l.

⁸⁵ Karcsú Antal Arzén: i.m. I.k. 426.l.

mellé építve püspöki iskola állott Vácott.⁸⁶ Ez az iskola ős-formája a szemináriumnak. A székesegyházi iskolákból Európába mindenütt papnevelők fejlődtek ki.⁸⁷ 1268-1277. évi okiratok a kunok sorában Pál Mestert, olvasókanonokot említik, aki itt tanított.⁸⁸ Vác városa 1544-ben került török uralom alá. 140 évig iskola nélkül maradt. A török hódoltság elmúltával újra megindult az élet. 1732-ben Althann Mihály Frigyes papnevelőt építtetett. Tulajdonképpen a szeminárium könyvtára innen veszi kezdetét.⁸⁹

Migazzi Kristóf a régi papnevelőt szűknek találta ezért újat építtetett helyébe. „E papnövelde könyvtárát több költséges és kitűnő könyvekkel gazdagította.”⁹⁰ A szeminárium könyvtáráról egy 1779-ben történt összeírás maradt fel. Az összeírás „4 rétből 24 lapra terjedő és sűrűen írott lajstroma mutatja a váczi papnövelde ekkor már jelentékeny könyvgyűjteménye volt.”⁹¹ Legnagyobb részük latin és német nyelvű még kevés.

„A magyar irodalom virágzásának kezdvén indulni, aztán szépen elterjedni e papnevelő intézet tudományszerető kormányzói koronként szép áldozatokat hoztak ezen növendékei könyvtár magyar művekkel gazdagítására.”⁹² A Szeminárium volt tanárai közül sokan könyveiket a szemináriumra hagyta.⁹³

A három könyvtár egyesítése után a „szeminárium saját számára iskolai könyveket és fölös számú példányokat megtartotta kézikönyvtárul.”⁹⁴ – Új könyvekkel vásárlás útján csak ez a könyvtár gyarapodott.

A váci papnevelő intézet 1952-ben megszűnt. Épülete állami tulajdonba került. A könyvtárterem 1972 őszén került kiürítésre. A könyvek az állványokkal együtt az egyházmegyei könyvtárba kerültek. A könyvállomány most áll rendezés alatt.

4. Vásárlás, csere, ajándék, hagyaték, plébániai könyvtárak

Az egyházmegyei könyvtár állománya az előzőekben említetteken kívül, még más forrásokból is gyarapodott. Évről-évre nőtt a könyvtár könyvállománya. A kezdeti könyvszám majd háromszorosára nőtt. Annyira, hogy ma már a könyvtár nem rendelkezik férőhellyel. A könyv-elhelyezési lehetőségek kapacitása kimerülőben van. A túlszűfoltóság csökkenti a könyvtár belső szépségét, a sokszínű könyvállványok között a közlékedés szinte lehetetlenné válik. Az 1972 decemberében átszállított szemináriumi kézikönyvtár elhelyezése már súlyos nehézségekbe ütközik.

A most felsorolásra kerülő könyvszerzési, gyarapodási „mutatók” adják tulajdonképpen majdnem teljesen az egyházmegyei könyvtár történetét. Gyarapodástörténet-könyvtártörténet.

A könyvtárba hosszú évtizedeken keresztül „megállt az idő”. Feltáró, rendező, kifelé valamit is felmutatni akaró munka csak a második világháború befejezése után indult meg a könyvtárban.

a, Vásárlás-csere

Új könyvvásárlás, különösen az első évtizedekben nagyon kevés történt. A könyvtár évvégi elszámolásai között könyvről szóló nyugtát alig találunk. Régi könyvek vételére, illetőleg érték alapon álló cserére a könyvtár többször is kapott felhívást. Országos, állami és egyházi szervektől, magánszemélyektől. Ezeket az a szándék vezette, hogy

⁸⁶ Váci Egyházmegyei Almanach. 83.1.

⁸⁷ Félegyházy József: A középkor Egyháza. 301.1.

⁸⁸ Mihályfi Ákos: papnevelés története. I.k. 84.1.

⁸⁹ Chobot Ferenc.: i.m. II.k. 619.1.

⁹⁰ Karcsú Antal Arzén: i.m. V.k. 224.1.

⁹¹ Karcsú Antal Arzén: i.m. VIII. k. 34. 1.

⁹² Karcsú Antal Arzén.: i.m. VIII.k. 34.1.

⁹³ Chobot Ferenc: i.m. II.k. 971.1.

⁹⁴ PL. Bibliotheca. 559/1875.

megvásárlás, vagy cserén keresztül a könyvtár állománya gyarapodjék. A válasz, sajnos legtöbbször elutasító volt.

1876. február 8-án a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter a következő kísérő szöveggel küldte meg az egyházmegyei könyvtárnak az Országos Széchényi Könyvtár többes példányainak első füzetét:

„A magyar nemzeti múzeum Széchényi országos könyvtára rendezése alkalmával az abban található fölös többes példányok kiválasztván, óhajtánám, hogy e művek elsősorban a hazai intézetek könyvtáraiban létező hézagok pótlására fordíttassanak... Az ezen jegyzékben foglalt művek megszerzése a megjelölt árakon, vagy pedig a megfelelő értékű cserepéldányoknak a nemzeti múzeumi könyvtár részére leendő átengedésével történhetik.”⁹⁵

1877. május 24-én elküldte a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter a Széchényi Könyvtárban található többes példányok második füzetét.⁹⁶ Az ajánlás csak akkor fogadta volna el az egyházmegyei könyvtár, ha ingyen („sine solutionis pretii, sine commutationis vis”) és csere nélkül megkapta volna a könyveket.⁹⁷

1876. augusztus 19-én Hayland Lajos kalocsai érsek az egyházmegyei könyvtárnak ajándékozta az „érseki könyvtárunkban található és eladásra vagy cserére bocsátott kettős fölös példányok névjegyzékét.” Felkínálta a vásárlás lehetőségét. Vácott elfogadták a felkínált lehetőséget. Hogy azután ténylegesen megtörtént – e, irattárilag nem igazolható.⁹⁸

1876. december 18-án Gaál István lévai r. kapitány megvételre felajánlja a tulajdonában lévő könyveket, melyek „nagyreszt a volt Pálosok könyvtárából valók”. „E könyvek a püspök egyházmegyei könyvtárban a könyvtárnok jelentése szerint mind megvannak.”⁹⁹

1889. január 12-én Gyurika Antal nagykőrösi plébános jelentette az egyházmegyét kormányzó püspöknek a következőket:

Sikerült megszerezni +Somogyi Károly esztergomi kanonok 3949 művet tartalmazó jegyzet-catalogust. A könyveket az örökösöktől meg lehetne vásárolni az egyházmegyei könyvtár részére, hogy így a könyvtár az ország legtekintélyesebb könyvtárai között foglalna helyet.¹⁰⁰ A püspök azzal utasítja vissza vásárlási ajánlatot: Az értékesebbje megvan a könyvtárban, a többiek „adeo sunt communia út illa comarare non esset Bibliothecam ornare sed onerare” (, annyira közönségesek, hogy azok megszerzése nem díszítené, hanem terhelné a könyvtárat)¹⁰¹

b, Ajándék

Az egyházmegyei könyvtárt közel százéves múltja alatt sokszor kapott, a Püspöki Levéltár tanúsága szerint egy-egy könyvet intézményektől illetve egyes személyektől. Egyházmegyei papok is legtöbbször megjelent műveiket beküldték az Egyházmegyei hatóságon keresztül a könyvtárnak. (Ezek a készülő helytörténeti gyűjteményben mind megtalálhatók.) Csak két ajándékozót szeretnénk név szerint megemlíteni: Bodnár József szecsői és Chobot Ferenc romhányi plébánost.

Bodnár Józsefnek két művét: „Adatok a váczi egyházmegye általános történelméhez” „Adatok a váczi egyházmegye püspökeinek történelméhez” – kéziratban őrzik az Egyházmegyei Könyvtár irattári része. Bodnár József szépirodalmi műveket ajándékozott a könyvtárnak (Jókai, Eötvös, Jósika, Kemény, Katona, Hiador, Vas Gereben műveit).¹⁰²

⁹⁵ PL. Bibliotheca. 565/1876.

⁹⁶ PL. Bibliotheca 1331/1877

⁹⁷ PL. Bibliotheca 1331/1877

⁹⁸ PL. Bibliotheca 1963/1876

⁹⁹ PL. Bibliotheca 3143/1876

¹⁰⁰ PL. Bibliotheca 212/1889

¹⁰¹ PL. Bibliotheca 375/1889

¹⁰² PL. Bibliotheca. 15/1878.

Chobot Ferenc két kötetben megjelent munkájával ajándékozta meg az egyházmegyei könyvtárat. „A Váci Egyházmegye Történeti Névtára I-II. Vác, 1915-1917,

c, Hagyaték

Az Egyházmegyei Törvények (Decreta Synodalia) 405§ 3.d. így rendelkezik: „a meghalt papok könyvei az egyházmegyére szállnak: a könyvek jegyzéke a püspökhöz felterjesztendő, aki megállapítja, mely könyvek sorolandók a plébániai s mely könyvek az egyházmegyei vagy szemináriumi könyvtárba.”¹⁰³ A rendelkezés így szól, azonban a valóság egészen mást mutat. A meghalt papok könyveiből csak ki töredék jutott különösen a korábbi évtizedekben az egyházmegyei könyvtárba. Miért? Legtöbbször a rokonok öröklik a megmaradt ingóságát. A rokonok mindenre tehát a könyvekre is igényt tartanak. (Tapasztalati megfigyelés mutatja, hogy a papok szeretik a könyveket, így a könyvtárak gazdag könyvekben.) Az örökösök mit tesznek a könyvekkel? Ha rendelkeznek egy kis könyvismerettel (nem a könyvek külső kötése szerint válogatnak), a könyvtár értékesebb részét kiszedik, csak a töredék kerül a plébániai vagy az egyházmegyei könyvtárba. Ha a megfelelő szakértelem hiányzik az örökösökben, akkor vagy csekély áron elvesztegetik, vagy osztogatják boldog-boldogtalannak az örökölt könyveket. Ebből azután nagyon furcsa esetek adódhatnak. A pap hagyatékának tekintik a plébániai könyvtárat is, ahol még ma is komoly értékek húzódnak meg, különösen az évszázadokkal korábban alapított plébániákon. Így jutottak nagy értékű könyvek sokszor fillérekért magángyűjtők kezébe. A második világháború befejezése után valahol vidéken láttam, hogy hozzá nem értő emberek őszi saras időben XVIII-XIX. századból való könyveket használtak fel „járdakészítésére”.

Hogy nem jut el minden hagyatékkönyv az egyházmegyei könyvtárban annak van még egy másik oka is. A fiatalabb papi nemzedék olyan korszakban nőtt föl, amelyben kevesebb számú vallásos vonatkozású könyv jelent meg. Ezért minden lehetőséget felhasznál, hogy könyvei számát, s azokon keresztül tudását ismereteit gazdagítsa.

Az egyházmegyei könyvtárra vonatkozó levéltári csomó a következő hagyatékokat említi:

Bobory Károly nagykátai plébános¹⁰⁴

Béky László rákoskeresztúri plébános¹⁰⁵

Varga Mihály kiskunmajsai plébános¹⁰⁶

Vörös László szolnoki kórházi lelkész¹⁰⁷

Kubinyi Endre üllői plébános¹⁰⁸

Jancsó János bagi plébános¹⁰⁹

Ezen kívül sok könyv maradt az Egyházmegyei Könyvtárra: Gróf Csáky Károly Emánuel váci megyéspüspöktől¹¹⁰. Matzenauer Oszkár, Galcsék György kanonoktól, Atzél Aladár galgahévízi, Delia István szödi plébánosoktól. Külön meg kell említeni DR. Lanz Kálmán volt egri teológiai tanárt, akinek hagyatékából több száz könyv került az egyházmegyei könyvtárba.

d, Plébániai könyvtárak

A Váci egyházmegye plébániái a török uralom alól való felszabadulás után alkultak. A plébániák könyvtárai eleinte csak a legszükségesebb könyveket tartalmazták. Az ezekre

¹⁰³ Decreta Synodalia 167.l.

¹⁰⁴ PL. Bibliotheca 2715/1879

¹⁰⁵ PL. Bibliotheca 3510/1931

¹⁰⁶ PL. Bibliotheca 2105/1936

¹⁰⁷ PL. Bibliotheca 6875/1939

¹⁰⁸ PL. Bibliotheca 1718/1950

¹⁰⁹ PL. Bibliotheca 3538/1959

¹¹⁰ Csáky Károly Emmanuel: A váci egyházmegyei könyvtár újabb szerzeményei Vác, 1917. 88.l.

vonatkozó adatokat a püspöki egyházlátogatások jegyzőkönyvei tartalmazzák.¹¹¹ „Az 1702-es püspöklátogatáskor például Zsámbokon a Káldi – bibliát, egy evangélikus könyvet és egy kancionalét találtak. Egészen ritka az olyan megjegyzés amit Alsónémedi vizitációjakor ugyanebben az évben olvashatunk: „Ecclesia habet... Libros circiter 75”. Egy-két évtized múltával azonban a könyvek száma mindenütt gyarapodásnak indul. Így például Kókán 1716-ban tizennégy könyvet írtak össze, közöttük hat XVII. századi magyar kiadványt.¹¹²

A plébánia könyvtárak egyrészt a templom liturgikus könyveiből, másrészt az ott működő plébánosok könyveiből alakultak ki. Az volt a szokás, különösen a XVIII. és XIX. században, hogy a plébános könyvei, annak a plébániának maradtak, ahol utoljára működött. „A plébániai könyvtárakban ezért művelődéstörténeti szempontból bizonyos rétegződés figyelhető meg. A XVII. század folyamán a püspöki egyházlátogatások jegyzőkönyvei rendszerint felsorolják a plébániai könyvek címeit. Ezeknek természetesen túlnyomó része teológiai munka. Figyelemre méltó azonban, hogy úgyszólván valamennyi helyen megtaláljuk a Káldi szentírásfordítását, magyar beszédgyűjteményét, Pázmány prédikációját és a Kalauzt, Illyés András és István magyarnyelvű műveit. Ezek a munkák a szöszéken keresztül a magyar nyelv hagyományörző és hagyományalakító tényezői voltak századokon keresztül.”¹¹³

A plébániai könyvtárak könyveinek száma nagyon változatos. 1884. december 16-án az Országos Magyar Statisztikai Hivatal kimutatást kért a plébániák könyvtáraitól. Hol van 1000 darabnál több könyvet tartalmazó könyvtár? A Püspöki Levéltár megőrizte az egyes plébániákról felküldött jelentések másolatát. 1000 kötetes plébániai könyvtár nem volt az egyházmegyében. Megemlíthetjük a nagyobb könyvállománnyal rendelkező plébániai könyvtárakat: Romhány – 848 mű 666 kötetben

Üllő: - 479 mű

Cegléd: - 212 mű¹¹⁴

Ha a plébániai könyvtárak állapotát, rendezettséget vizsgáljuk, bizony a kép sokszor nagyon lehangoló. A könyveket, mert régiek volt nem használták és nem is törődtek velük. 1933. április 17-én a püspökhatvani plébános a következő levelet küldte a plébániai könyvtárból bizonyos régebbi könyveket kérő Hanauer Árpád István püspöknek: „A plébánia könyvtára egy kamrában fekszik teljesen összetört szekrényekben, és az egerek által igen sok értékes könyv elrágva. A kért könyvet nem tudtam megtalálni.”¹¹⁵

1960. augusztus 29-én,¹¹⁶ majd 1965. május 28-án¹¹⁷ a kiskunhalasi plébános a következő felterjesztést küldte az Egyházmegyei Hatósághoz: „nyílt verendán, részben szabadban elhelyezett, naptól, esőtől ártalmasan vert szekrényben van egy csomó régi könyve a plébániának. Itt csak elkallódik, de soha senki nem használja.”

Az a gondolat, hogy ezek a plébániákon sokszor elhanyagolt állapotban lévő könyvek értékek, ott élt az egyházmegye papságában. 1957. október 27-én az alsónémedi plébánia adminisztrátora így írt az Egyházmegyei hatósághoz: „Plébániánkon sokszáz kötetből álló régi könyvtár van, ami évtizedeken keresztül nem volt megfelelő helye s így egy része meg is rongálódott. Pillanatnyilag ugyan megfelelő helyen vannak, de előfordulhat, hogy ismét a padlásra vagy a kamrába kerül. A könyvek egy része több száz éves... Azzal a tiszteletteljes kéréssel és indítvánnyal fordulok... hogy ezeket a könyveket beküldhessem

¹¹¹ PL: Liber Visitationum Canoniarum II-VIII.

¹¹² Holl Béla.: i.m. 19.1.

¹¹³ Holl. Béla: i.m. 11.1.

¹¹⁴ PL. Bibliotheca 193/1885

¹¹⁵ PL. Bibliotheca 1512/1933

¹¹⁶ PL. Bibliotheca 2453/1960

¹¹⁷ PL. Bibliotheca 1645/1965

az Egyházmegyei Könyvtárba, ahol megfelelő gondozásban részesülnének és a tudományos kutatók számára is hozzáférhető helyen lennének.”¹¹⁸

Már 1878-ban kapott engedélyt a romhányi plébános, hogy a „plébániáján felhalmozva lévő s a tér szűke miatt kellőleg el nem helyezhető, részben becses művek hozassanak be a püspök-egyházmegyei könyvtárba.”¹¹⁹ A levéltári okiratok még tesznek említést néhány plébániáról, ahonnan könyveket hoztak be az egyházmegyei könyvtárba: 1912. Vác-felsővárosi plébánia¹²⁰, 1931. Csongrád¹²¹, 1936. Kiskunmajsa¹²². De a plébániai könyvtárak könyveinek felülvizsgálása, értékeinek összeírása, az értékes könyveknek az Egyházmegyei Könyvtárba történő behozatala csak az 1957-ben kezdődött meg!

1967-ben az Egyházmegyei Hatóság elrendelte, készítsen leltárt minden plébániai könyvtáráról. Jelezzék a mű megjelenési helyét, idejét, nyelvét is. Az 1957-ben megkezdett feltárás nyomán könyvek százak kerültek az egyházmegyei könyvtárba. Közöttük két ősnymtatvány, sok régi magyar könyvet (RMK), több 1600 előtti külföldön megjelent műzeális tárgynak minősülő nyomtatványt Ócsa¹²³, Sári¹²⁴, Bag¹²⁵, Örkény¹²⁶, Szendehely¹²⁷, Sződ- Vác -alsóváros¹²⁸, Rétság¹²⁹, Heréd-Lőrinci¹³⁰, Nógrádverőce¹³¹, Kiskunhalas¹³² plébániái küldték fel az Egyházmegyei Hatóságnak. Az 1967-ben összegyűjtött plébániai könyvtár leltárának feldolgozása és kiértékelése folyamatban van.

B. Az egyházmegyei könyvtár könyveinek életkora

A könyvtár előzményei című fejezetben (3.1) említett okok miatt a mostani könyvtár nem rendelkezik a könyvnyomtatás előtti időkből származó kódexekkel. Csak néhány kötetátlában találtak kódexmaradványt. Így a 708.075 sorszámú könyvben egy csík könyv középebe helyezve. Scheibert Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötetátlákban című művében említést tesz a Váci Egyházmegyei Könyvtárban felfedezett két töredékről.¹³³ 64. számú töredék: A XVII századi ötkötetes nyomtatvány egyik kötetének győri kötése volt ez a fóliaalakú, hathasábos pontozott Háftára-kézirat. Előttünk nem ismeretes, hogy milyen nyomtatványról fejtették le.

114.számú töredék: „... XVII. századi nyomtatvány négy kötetének győri kötése volt Majmuni Mózes (1135-1205) törvénykönyvének fóliaalakú, kéthasábos, pergamen négy levele. A szöveget helyenként glosszák kísérik. A töredék, melyet Holl Béla talált meg és bontatott le, Liptay György ismertetett meg, előttünk nem ismeretes, hogy milyen nyomtatványról fejtették le.”

A könyvtár ősnymtatványainak száma: 10 darab.

701.006. Venetiis 1476

708.063. Venetiis 1480

701.007. Venetiis 1482

¹¹⁸ PL. Bibliotheca 4218/1957

¹¹⁹ PL. Bibliotheca 56/1878

¹²⁰ PL. Bibliotheca 5610/1912

¹²¹ PL. Bibliotheca 6259/1931

¹²² PL. Bibliotheca 2105/1936

¹²³ PL. Bibliotheca 3735/1957

¹²⁴ PL. Bibliotheca 4706/1957

¹²⁵ PL. Bibliotheca 3861/1957

¹²⁶ PL. Bibliotheca 1890/1957

¹²⁷ PL. Bibliotheca 2198/1957

¹²⁸ PL. Bibliotheca 1244/1957

¹²⁹ PL. Bibliotheca 2157/1958

¹³⁰ PL. Bibliotheca 1213/1959

¹³¹ PL. Bibliotheca 442/1959

¹³² PL. Bibliotheca 1645/1965

¹³³ Scheiber Sándor.: i.m. 191.l., 222.l.

701.001. Norimbergae 1482
701.005. H.n. 1488
700.002. H.n. 1487
700.001. Venetiis 1492
701.102. Norimbergae 1493
701.009. Venetiis 1497
A könyvtár RMK-nak száma: 160 darab. (Ősnyomtatvány nincs)
Magyar nyelvű: 37. darab
Magyarországon megjelent idegen nyelvű: 74 darab.
Külföldön megjelent magyarnyelvű: 49 darab.

A könyvtár muzeális értékű külföldön 1500-1600 között megjelent könyveinek száma 585.

Ezek az adatok nem véglegesek, mert a könyvtár föltárása és a plébániai könyvtárak könyveinek begyűjtése közben előkerülhetnek újabb, eddig ismeretlen példányok.

A könyvtár könyveinek tetemes része a XVIII. és XIX. századból származik. A XX. századi magyar nyelvű vallásos irodalom most áll feldolgozás alatt.

IV. A könyvtár eseményeinek dátumai 1944-ig

Az egyesített egyházmegyei könyvtár alapítójának szándéka szerint nagy tervekkel indult. Nyilvános könyvtár, sok kölcsönző, szakkatalógusok elkészítése, különféle mutatók. Múzeum a könyvtár mellett.

Mi lett a tervekből?

A könyvtár nem vált nyilvános könyvtárrá. Jellege: Egyházmegyei érdekeltégű, kutató szakkönyvtár. Az olvasóinak száma sem vált túl magassá. Az első katalógus 1910-ben készült el, melyet 1940-ben kiegészítettek. Teljes katalógus ma sincs. Tájékoztató, dokumentációs munka nem folyt a könyvtárban.¹³⁴

Peitler püspök eredetileg egyházmegyei múzeumot is tervezett a könyvtár mellé. Ez a terv sem valósult meg, legalább is nem ilyen formában. A világi vonatkozású régiségeket és emléktárgyakat a Váci Városi Múzeum gyűjtötte és gyűjti. Az egyházi ruhák, edények és egyéb vallásos jellegű tárgyak, emlékek a Csáky Károly püspök által alapított székesegyházi kincstárba kerültek.¹³⁵ Az ebből az időből származó iratok 80%-a a különféle javítások költségvetéseit és számláit tartalmazza. A könyvtár épülete és belső berendezése többször szorult javításra. Ezek közlését mellőzzük. Csak dátumszerűen közöljük, az eddig még nem említett, a könyvtárral kapcsolatos eseményeket:

1905.III.14. „Ősnyomtatványok és Régi Magyar Könyvek a Pannonhalmi Könyvtárban” című kiadvány érkezése.¹³⁶

1915.III.28. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum példányokat kér az egyházmegyei kiadványokból.¹³⁷

1918.IV.13. A Múzeumok és Könyvtárak Országos tanácsa felajánlja szolgálatait a könyvtár rendezésére. – Nem fogadják el.¹³⁸

1931.V.1. Az Országos Statisztikai Hivatal adatokat kér az egyházmegyei könyvtárról.¹³⁹

¹³⁴ PL. Bibliotheca 113/1963

¹³⁵ PL. Bibliotheca 6484/1905

¹³⁶ PL. Bibliotheca 1194/1905

¹³⁷ PL. Bibliotheca 1390/1915

¹³⁸ PL. Bibliotheca 1714/1918

¹³⁹ PL. Bibliotheca 1244/1931

1933.II.6. Matzenauer prelátus végrendeletében vagyonának 1/10-ed részét a Váci Egyházmegyei Könyvtárra hagyta. A következő években az összeget a külső és belső felújításokra fordították.¹⁴⁰

1935.I.30. A székesfehérvári püspök érdeklődik: a könyvtár cserélne-e régi könyveket, nyomtatványokat?¹⁴¹

1941. III.26. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára a Váci Egyházmegye hiányzó Schematismusait és Ordo-it kéri állományának kiegészítésére. A meglévő többes példányokból küldtek.¹⁴²

V. A könyvtár „élete” a felszabadulás után

A könyvtár könyvállományában nincsenek háborús veszteségek. A háború azonban a könyvtár épületében jelentős károkat okozott. 1945. december 8-án egy német ágyúzás következtében az épület összes ablaka kitört. Az újraüvegezett ablakok december 22-én német repülőtémadás következtében újra elpusztultak. Az épület tetőzetén is komoly károk keletkeztek.¹⁴³ Ezeket a károkat mind rendbe hozták. Az 1942-ben megkezdődött karbantartási és könyvtárrendező belső munka folytatódott. Bíró Bertalan, aki 1942-től 1947-ig volt a könyvtár főkönyvtárosa, 1947-től a Könyvtár-Bizottság mindenkori tagja, 1963. július 29-én keltezett könyvtárjelentésében a következőket írta: „50.000 pengő értéket kitevő munkával elkészítettem a főkönyvtárosi lakást, majd külön költségvetési keretben rendbe hoztam a könyvtár termeit, szobáit, folyosóját kőműves-, villanszerelő-, mázó-, üveges-, asztalos- munkákkal úgy ahogy ma is látható és használható. (Addig a könyvtártermekbe sehol sem volt bevezetve.) Oetter György akkori püspöki titkár a kispapokkal a könyvtári anyagot rendbe hozatta, velem együtt a könyvek számozását végezték.

A Könyvtár 1947-ben folyamatosan használt és használható állapotban volt, tudományos búvárkodásra éppen úgy készen, mint kölcsönzésre alkalmasan (ezt igazolják az akkori valóban történt bő kölcsönzések).¹⁴⁴ Ennek eredményei a könyvtárban történt különféle felfedezések:

1. Dolgozatunk 41?oldalán említett héber kódexmaradványok.¹⁴⁵
2. Káldi-Biblia autográf kéziratának töredéke.¹⁴⁶
3. Az Ecsegi-Kódex a XVII. századból. Teljes címe: Liber Congregationis Sanctae Crucis iuvenum Ecsekiensium Altari Sanctae Crucis is Tempio Ecsekiensis is latere Meridionali existenti addictissimorum continens nomina Sedalium vivorum et mortuorum leges, regulas et bona ad idem Altare pertinentia. Szép reneszánsz – magyaros motívumokkal díszített bőrkötéses kódex. A Szent Kereszt Egyesület élő és holt tagjainak nevével kívül a kódexben megtalálható Liptai István ecsegi plébános (1684-1694) Pázmány modorában írt 35 magyarnyelvű prédikációja és a legrégebbi ismert betlehemes bejegyzésünk. A kódexet 1955-ben restauráltatta az egyházmegyei könyvtár. A betlehemes játék szövegét Holl Béla közölte.¹⁴⁷

¹⁴⁰ PL. Bibliotheca 4049/1933

¹⁴¹ PL. Bibliotheca 523/1935

¹⁴² PL. Bibliotheca 1198/1941

¹⁴³ PL. Bibliotheca 200/1957

¹⁴⁴ PL. Bibliotheca 2085/1963

¹⁴⁵ Scheiber Sándor: i.m. 191.1. 222.1.

¹⁴⁶ vö. Holl Béla: Magyar Könyvszemle 1967.

¹⁴⁷ Vö. Holl Béla: Egy régi betlehemes játék. Vigília. 1952.617-627 l. Matthia Károly: Népi eredetű karácsonyi játékaink. Vigília. 1953.57-64.l.

4. „...Itt került elő kötéstáblákon négy XIV-XV. századi kéziratos pergament magyar hangjegyekkel, hazai zenetörténeti kutatás jeles emlékei (Szigeti Kilián OSB. Dolgozta fel 1966-ban).¹⁴⁸

B. Megindult a plébániai könyvtárak feldolgozása, értékesebb könyveinek összegyűjtése.¹⁴⁹

C. Az egyházmegyei könyvtár bekapcsolódott a csereakciókba. Csereakciót folytatott a Budapesti Piarista Központi Könyvtárral, a Debreceni Református Nagykönyvtárral, a Sárospataki és Budapesti Konventi könyvtárakkal¹⁵⁰, a Szombathelyi Püspöki könyvtárral.¹⁵¹ Az Állami Egyházügyi Hivatal 897-129/55 sz. felhívására az egyházmegyei könyvtár is bekapcsolódott a Nemzeti Könyvalap duplum csereakciójába.¹⁵²

D. 1961-ben megalakult a Katolikus Könyvtárak Központi Képviselőlete. Grósz József kalocsai érsek 1961. március 15-én a Magyar Püspöki Kar fejeként Dr. várkonyi Imre c. prépost, az AC. Országos igazgatóját bízta meg a katolikus könyvtárak központi képviselőletével.¹⁵³ Az egyházmegyei könyvtár is ide küldte jelentéseit a könyvtár helyzetéről és a könyvtárban végzett munkákról, a könyvtár terveiről.¹⁵⁴

E. A könyvtár mai állapota, a könyvtárban folyó munkák

A könyvtár külső renoválása, csatornázása, ajtók, ablakok rendbehozatala megtörtént 1972-ben. Erre az évre maradt a belső festési munka, valamint a földszinti nagyterem megsüllyedt padlózatának kijavítása.

A könyvtárban hármasmunka folyik jelenleg:

1. Helyismereti gyűjtemény készül:

Ennek anyaga a könyvtár meglévő anyagából kerül ki. Ugyancsak értékes és érdekes dokumentumok kerülnek ki a felküldött papi hagyatékokból, valamint plébániai könyvtárakból. A gyűjtemény magában foglalja a Váci Egyházmegye irodalmát. A gyűjtemény így csoportosítható: Vác városában nyomtatott művek, Vác városára vonatkozó művek, váci egyházmegyei papok művei, az egyházmegye püspökei: művek és róluk írt művek, a váci egyházmegye városai, községei, váci egyházmegyei papok nyomtatásban megjelent különböző alkalmakkor elmondott beszédei, a Váci Egyházmegye területén megjelent vallásos aprónyomtatványok.

2. Gyűjtemény készül a 20.század magyar katolikus irodalmáról „Élő könyvtár” címmel.

3. Harmadik munkaterület a folyóirattár rendezése. A 18 és 19. századi folyóiratok rendezve vannak. A rendező munka a 20. században megjelent folyóiratok területén folyik.

BEFEJEZÉS

Ez a Váci Egyházmegyei Könyvtármúltja és jelenje, amelyikben jövője épül.

IRODALOM

Decreta Synodalia. Egyházmegyei törvények. Vác, 1930

Dercsényi Dezső-Granasztói Pál: Vác. Bp. 1960.

¹⁴⁸ Egyházmegyei Almanach 48.l.

¹⁴⁹ lsd. 37-41.l. ?

¹⁵⁰ PL. Bibliotheca 4310/1955

¹⁵¹ PL. Bibliotheca 4700/1958

¹⁵² PL. Bibliotheca 4310/1955

¹⁵³ PL. Bibliotheca 1347/1961

¹⁵⁴ PL. Bibliotheca 113/1963, 3475/1965, 273/1966,

Desericzky József: *Historia episcopatus dioecensis Vaciensis*, Pest. 1770.
Duray Kálmán: *A váci céhek*. Vác. 1912.
Fejér György: *Codex Diplomaticus Hungariae Ecc. Et civilis I-XLIII*. Buda, 1829-1841.
Félegyházy József: *A középkor egyháza*. Bp. 1939.
Félegyházy József: *A váci püspökség a tatárjáráskor*. Vác, 1943.
Chobot Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára I-II*. Vác, 1915-1917.
Holl Béla: *Egy régi betlehemes játék*. *Vigília*, 1952. 617-626.l.
Holl Béla: *Könyvkultúra és régi könyvtárak története a mai Pest megye területén*. Bp. 1965.
Hoffman Edit: *Régi magyar bibliofilek* Bp. 1929.
Iványi Béla: *Könyvek, könyvnyomdák, könyvtárak Magyarországon 1331-1660*. Magyar Könyvszemle. 1929
Karcsú Antal Arzén: *Vác város története. I-IX*. Vác, 1880-1888.
Kovách Pál: *A katolikus papság némely legégetőbb kérdéseiről* Bp. 1875.
Kovách Pál: *Specimen monographiae Capituli Vaciensis*. Vác, 1884.
Lajos József: *Gróf Migazzi Kristóf Antal váci püspök* Bp. 1942.
Lancz Kálmán: *Dvornokovits Mihály váci püspöksége* Vác, 1942.
Matthia Károly: *Népi eredetű karácsonyi játékaink*. *Vigília*, 1953. 57-64.l.
Mezey László: *Forrásszemelvények a kéziratosság korának könyvtörténetéhez*. Bp. 1957.
Mihályfi Ákos: *Papnevelés története I-II*. Bp.
Nagy J. Győző-Klekner Tibor: *A két Althann váci püspöksége. 1718-1756*. Vác, 1942.
Scheiben Sándor: *Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákon*. Bp. 1969.
Scematismus cleri diocensis Vaciensis egyes évfolyamai.
Szarka Gyula: *A váci egyházmegye és püspökei a török hódoltság korában*. Vác, 1947.
Szarka Gyula: *Vác katolikus intézményei és épületei a török hódítás korában*. Vác, 1948.
Szarvasi Margit: *Magánkönyvtárak a XVIII. században*. Bp. 1939.
Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1891-1913.
Váci Egyházmegyei Almanach. Vác, 1970.
Váci Püspöki Levéltár.